

MUNKAERŐPIACI TÜKÖR 2022

TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉG ÉS MOBILITÁS



**SZERKESZTETTE
SZABÓ-MORVAI ÁGNES
PETŐ RITA**

**KÖZGAZDASÁG- ÉS REGIONÁLIS TUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZET
HUN-REN MAGYAR KUTATÁSI HÁLÓZAT
KUTATÁS. INNOVÁCIÓ. HATÁS
BUDAPEST, 2023**

MUNKAERŐPIACI TÜKÖR
2022

MUNKAERŐPIACI TÜKÖR

Az évkönyvsorozat szerkesztőbizottsága

ÁDÁM SÁNDOR – főosztályvezető, Technológiai és Ipari Minisztérium, Munkaerőpiaci Programok Főosztálya • **BUSCH IRÉN** – főosztályvezető, Közfoglalkoztatási és Vízügyi Helyettes Államtitkárság, Közfoglalkoztatási Statisztikai, Elemzési és Monitoring Főosztály • **FAZEKAS KÁROLY** – emeritus kutató, ny. tudományos főmunkatárs, HUN-REN KRTK KTI • **KADLECSIK ROLAND** – osztályvezető, Központi Statisztikai Hivatal, Keresetstatisztikai osztály • **KÖLLŐ JÁNOS** – tudományos tanácsadó, HUN-REN KRTK KTI • **LAKATOS JUDIT** – nyugdíjas szakmai főtanácsadó, Központi Statisztikai Hivatal • **REIZER BALÁZS** – tudományos főmunkatárs, HUN-REN KRTK KTI • **SZABÓ-MORVAI ÁGNES** – tudományos főmunkatárs, HUN-REN KRTK KTI

Sorozatszerkesztő

SZABÓ-MORVAI ÁGNES

MUNKAERŐPIACI TÜKÖR 2022

**TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉG
ÉS MOBILITÁS**

**Szerkesztette
SZABÓ-MORVAI ÁGNES
PETŐ RITA**

**KÖZGAZDASÁG- ÉS REGIONÁLIS TUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT,
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZET
HUN-REN MAGYAR KUTATÁSI HÁLÓZAT
KUTATÁS. INNOVÁCIÓ. HATÁS
BUDAPEST, 2023**

A kiadó címe:
HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont,
Közgazdaságtudományi Intézet
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.
e-mail: biblio@krtk.hu
honlap: <http://kti.krtk.hu>
telefon: (+36-1) 224-6700

E kötet megjelenését támogatta: HUN-REN Magyar Kutatási Hálózat



Copyright © HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont,
Közgazdaságtudományi Intézet, 2023
Borító © Tóth-Zs. Szabolcs (sabi.bandart.eu)

ISSN 1586-460X

Felelős kiadó: Fertő Imre
Olvasószerkesztő: Patkós Anna
Műszaki szerkesztő: Kravjánszki Róbert
Nyomdai előkészítés: font.hu
Typográfia: Garamond, Franklin Gothic
Nyomdai munkák: Server Line Kft.

TARTALOM

Előszó	9
Magyarországi munkapiac, 2022 (<i>Bakó Tamás & Lakatos Judit</i>)	15
Gazdasági környezet	18
Foglalkoztatás	18
Munkanélküliség	23
Munkaerő-kínálat és -kereslet	25
Keresetek, munkajövedelem	26
Közelpép. Társadalmi egyenlőtlenség és mobilitás.....	31
Bevezetés (<i>Pető Rita</i>)	33
1. Szubjektív gazdasági egyenlőtlenségek és univerzalizmus Magyarországon (<i>Gáspár Attila</i>).....	36
2. Társadalmi különbségek a gyermekek egészségi állapotában Magyarországon a 21. század második évtizedében (<i>Hajdu Tamás & Kertesi Gábor</i>).....	45
3. Társadalmi egyenlőtlenségek az oktatásban	72
3.1. Oktatási és társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon (<i>Varga Júlia</i>).....	72
3.2. A teszteredmények társadalmi egyenlőtlensége és az általános iskolai szegregáció (<i>Hermann Zoltán, Kertesi Gábor & Varga Júlia</i>)	80
3.3. Iskolai szegregáció, tanulói teljesítmény és iskolai továbbhaladás Magyarországon (<i>Hermann Zoltán & Kisfalusi Dorottya</i>)	88
K3.1. A kompenzációs előny szerepe az elérni kívánt legmagasabb iskolai végzettség egyenlőtlenségeiben (<i>Drucker Luca Flóra</i>).....	95
3.4. A hatosztályos gimnáziumi szelekció és eredményesség (<i>Horn Dániel</i>)	97
3.5. Az iskolák heterogenitásának hozzájárulása a későbbi béregyenlőtlenségekhez a fiatal munkavállalók esetében (<i>Boza István & Horn Dániel</i>).....	103
3.6. A koronavírus-járvány és az iskolai teszteredmények egyenlőtlensége (<i>Boza István & Hermann Zoltán</i>)	110
3.7. Az oktatásirányítás és -finanszírozás központosításának hatása az oktatási egyenlőtlenségekre (<i>Hermann Zoltán & Semjén András</i>).....	119
3.8. A kötelező iskolalátogatási korhatár csökkentésének munkapiaci és gyermek- vállalási hatásai (<i>Adamecz Anna, Prinz Dániel & Szabó-Morvai Ágnes</i>).....	126
K3.2. 20 év alatti várandósok: mennyire jellemző és mi befolyásolja a hátrányos helyzetet? (<i>Szabó Laura & Makay Zsuzsanna</i>).....	131
K3.3. Az iskolalátogatási korhatár csökkentése – hatása a roma fiatalokra (<i>Köllő János & Sebők Anna</i>)	132
4. Felnőttkorban megjelenő társadalmi egyenlőtlenségek.....	135
4.1. A személyi tőkejövedelmek jellemzői és a jövedelemelosztásban betöltött szerepük 2007 és 2021 között (<i>Krekó Judit & Tóth G. Csaba</i>)	135
K4.1. A nemek közti különbség a tőkejövedelmek eloszlásában (<i>Krekó Judit & Tóth G. Csaba</i>)	144
4.2. Hogyan lesz az etnikai előítéletből foglalkoztatási diszkrimináció? A kisvállalatok szerepe (<i>Kertesi Gábor, Köllő János, Károlyi Róbert & Szabó Lajos Tamás</i>).....	146
4.3. A szegénység helyzete Magyarországon (<i>Gábor András & Tátrai Annamária</i>)	151
K4.2. Jövedelmi szegénység a közfoglalkoztatottak körében (<i>Gábor András & Claudia Colombarolli</i>).....	156
4.4. Szegénység és kapcsolati tőke (<i>Albert Fruzsina & Hajdu Gábor</i>)	159
4.5. Kapcsolathálózatok és jövedelemegyenlőtlenség a magyar városokban (<i>Lengyel Balázs, Tóth Gergő & Johannes Wachs</i>)	164
4.6. Az egészségi állapot egyenlőtlenségei Magyarországon (<i>Kollányi Zsófia</i>)	169

K4.3. Roma nők várandósgondozási és szülészeti ellátási hátránya (<i>Szabó Laura & Veroszta Zsuzsanna</i>)	176
4.7. Földrajzi és szocioökonómiai tényezők szerepe az egészségügyben – becslések országon belüli költözések alapján (<i>Elek Péter, Győrfi Anita, Kungl Nóra & Prinz Dániel</i>)	178
4.8. Generációk közötti transzferek és lakásmobilitás – fiatalok lakásszerzési lehetőségei és korlátai (<i>Kőszeghy Lea, Győri Ágnes & Csizmady Adrienne</i>)	183
5. Időskori társadalmi egyenlőtlenség – nyugdíj-egyenlőtlenségek Magyarországon (<i>Reiff Ádám & Simonovits András</i>)	190
6. Társadalmi mobilitás	195
6.1. Mit mondanak az egyetemi évkönyvek a társadalmi mobilitásról? (<i>Gáspár Attila & Pető Rita</i>)	195
6.2. A társadalmi mobilitás nemek közötti egyenlőtlenségei Magyarországon (<i>Huszár Ákos, Győri Ágnes & Balogh Karolina</i>)	200
6.3. Kapott vagyontranszferek és ezek hatása a háztartás vagyonára (<i>Medgyesi Márton</i>)	206
6.4. A társadalom felső és alsó csoportjaiba irányuló iskolai mobilitási folyamatok Magyarországon (<i>Huszár Ákos, Balogh Karolina & Győri Ágnes</i>)	211
6.5. Első generációs diplomások Magyarországon (<i>Adamecz Anna</i>)	216
6.6. Szülői háttér és az oktatás munkaerőpiaci megtérülése, 2005–2019-ben Magyarországon – becslési kísérlet az EU–SILC-adatok alapján (<i>Tóth István György & Csathó Ábel</i>)	220
A munkapiaci szakpolitika eszközei (<i>Hajdu Miklós, Makó Ágnes, Nábelek Fruzsina & Nyíró Zsanna</i>)	227
1. Intézményi változások	229
2. Ellátások	230
3. Támogatások	230
4. Aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök és komplex programok	231
5. Munkapiaci hatású szakpolitikai eszközök	232
Statisztikai adatok (<i>Czethoffer Éva</i>)	237
1. Alapvető gazdasági adatok	239
2. Népesség	241
3. Gazdasági aktivitás	246
4. Foglalkoztatottak	254
5. Munkanélküliek	269
6. Keresetek	289
7. Oktatás	295
8. Munkaerő-kereslet	301
9. Regionális különbségek	304
10. Munkaügyi kapcsolatok	312
11. Jóléti ellátások	315
12. Munkát terhelő adók	322
13. Nemzetközi adatok	325
14. A fontosabb adatok forrásai	327
Munkapiaci kutatások, válogatott bibliográfia, 2022 (<i>Bálint Éva</i>)	335
Függelék. Táblázatok és ábrák jegyzéke	347

6.2. A TÁRSADALMI MOBILITÁS NEMEK KÖZÖTTI EGYENLŐTLENSÉGEI MAGYARORSZÁGON*

HUSZÁR ÁKOS, GYŐRI ÁGNES & BALOGH KAROLINA

Alfejezetünkben arra a kérdésre keressük a választ, hogy társadalmi mobilitás korábban megfigyelt nemek szerint eltérő mintázatai fennmaradtak-e a 2010-es évek Magyarországon. Ehhez az intergenerációs foglalkozási mobilitás fő mérőszámait vizsgáljuk az MTA Mobilitás Kutatási Centrum projektjének 2018. őszi adatfelvételére támaszkodva. Eredményeink szerint a korábban megfigyelt trendek a 2010-es években is folytatódtak. Eszerint az abszolút mobilitás szintje a nők körében magasabb, mint a férfiaknál, ám mindkét nem esetében tovább csökkent a 2010-es években. A mobilitás csökkenése mellett az is megfigyelhető, hogy a mobilak körében csökkent azoknak az aránya, akiknek javult a társadalmi pozíciója származási társadalmi helyzetéhez képest, és növekedett azoké, akiknek romlott.

Bevezető

A társadalmi mobilitás vizsgálatának komoly hagyományai vannak Magyarországon. A korábbi vizsgálatok alapján a magyarországi mobilitási folyamatok évszázados trendjeiről alkothatunk képet, az utóbbi időszakra vonatkozóan azonban nem készültek átfogó felmérések. A legújabb magyarországi mobilitási folyamatokra így leginkább nagy nemzetközi összehasonlító vizsgálatok alapján következtethetünk, amelyeknek az eredményei azonban közvetlenül nem hasonlíthatók össze a korábbi magyarországi vizsgálatokkal (*Breen, 2004, Jackson–Evans, 2017 OECD, 2018 Bukodi és szerzőtársai, 2019*). Ezek az eredmények pedig egyáltalán nem kedvezők. Míg a társadalmi mobilitás különböző mérőszámai Magyarországon a rendszerváltás időszakában nemzetközi összehasonlításban kedvező képet mutattak, addig a 2000-es évekre e mérőszámok alapján a magyar társadalmat már a legmerevebb, illetve legzártabb társadalmak között találjuk.

A társadalmi mobilitás nemek közötti különbségeinek mintázatai stabilak voltak Magyarországon az elmúlt évtizedekben. A korábbi vizsgálatok alapján tudjuk (lásd mindenekelőtt *Andorka, 1982, Harcsa–Kulcsár, 1986, Róbert–Bukodi, 2004*), hogy egyrészt a társadalmi mobilitás abszolút szintje (vagyis azoknak az aránya, akiknek változott a társadalmi pozíciója a származási társadalmi helyzetéhez képest) legalább az 1970-es évektől a 2000-es évekig csökkenő tendenciát mutatott mindkét nem esetében. Másrészt, az is ismert, hogy ennek a szintje a különböző időszakokban végzett mérések esetében rendre magasabb értéket mutatott a nőknél, mint a férfiaknál. Harmadrészt, a társadalmi mobilitás abszolút szintjét a mobilitás iránya szerint vizsgálva a 2000-es évek elejéig rendre azt figyelhettük meg, hogy a felfelé mobilak aránya a férfiak körében, a lefelé irányuló mobilitás pedig a nőknél volt magasabb. Az új évezredben azonban ez az összefüggés úgy tűnik megváltozott, amennyiben a 2000-es években végzett vizsgálatok alapján már a nők körében nagyobb a felfelé mobilak aránya. Írásuk fő kérdése, hogy a társadalmi mobilitás nemek közötti különbségeinek ezek a mintázatai a 2010-es években is fennálltak-e Magyarországon?

* Az alfejezet alapjául szolgáló tanulmány: *Huszár és szerzőtársai (2022)*.

E kérdés vizsgálata annál is inkább fontos, mert ugyan a foglalkozási szerkezetben masszív egyenlőtlenségek figyelhetők meg a nők és férfiak között (*Bukodi–Záhonyi*, 2004, *Huszár*, 2015), ám az, ha e mobilitási folyamatok fennmaradnak, a nemek közötti foglalkozási egyenlőtlenségek mérséklődése, illetve kiegyenlítődése irányába mutat. Kérdés, hogy valóban azonosíthatók-e ilyen trendek?

Adatok

Az elemzéshez az MTA Kiválósági Együttműködési Program Mobilitás Kutatási Centrum projektjének 2018. őszi adatfelvételét használtuk. Az adatbázis 2700 18 éves és idősebb válaszadó adatait tartalmazza. A minta nem, életkor, lakóhely és iskolai végzettség szerint reprezentatív a magyar lakosságra.

Munkánk – csatlakozva a társadalmi mobilitás vizsgálatának hagyományához – az egyének jelenlegi, illetve származási társadalmi pozíciójának összehasonlításán alapul. Vizsgálatunk módszertanát úgy alakítottuk ki, hogy az a lehető legnagyobb mértékben támogassa az időbeli összehasonlítás lehetőségét. Ennek érdekében mind az egyének jelenlegi, mind pedig a származási társadalmi pozíciójának mérésekor a *Róbert–Bukodi* (2004) vizsgálatában alkalmazott mérőeszközökre támaszkodtunk. Ez lehetővé teszi, hogy az eredményeinket beillesztjük az általuk összeállított 1973-ig visszanyúló idősorba.

Ennek megfelelően a társadalmi pozíció megragadásához az *Erikson és szerzőtársai* (1998) által kidolgozott foglalkozási osztálysémát használtuk (EGP-séma). Ez az osztályelemzés weberi hagyományára visszanyúlva az egyének munkaerőpiaci helyzete alapján különít el foglalkozási csoportokat.¹ A séma operacionalizálása négyjegyű FEOR-kódokra támaszkodik, a nem foglalkoztatottak esetében pedig az utolsó foglalkozást, illetve munkaerőpiaci jellemzőket veszi figyelembe. Az általunk használt séma nyolc foglalkozási csoportot különböztet meg (ennek részletes

leírásához lásd *Róbert–Bukodi*, 2004; *Huszár és szerzőtársai*, 2022).

Az egyének származási pozíciója többféle módon mérhető. *Róbert–Bukodi* (2004) idézett munkájukban ezt az apa (a kérdezett 14 éves korában betöltött) foglalkozása alapján tette, ezért az összehasonlíthatóság kívánalma miatt mi is ezt használjuk. Ez az eljárás azonban különösen a két nem eltérő mobilitási jellemzőinek a vizsgálatok torzításokat okozhat. Mivel vannak jellegzetesen férfias, illetve nőies foglalkozási csoportok, felülbecsüli a nők mobilitási arányszámát, amikor a lányok és a fiúk esetében egyaránt az apa foglalkozási csoportjához viszonyít. Ezért minden számításunkat elvégeztük úgy is, hogy az egyének származási társadalmi helyzetét az úgynevezett dominanciamegközelítés alapján határoztuk meg (*Bukodi és szerzőtársai*, 2019). Ez alapján, azoknál az eseteknél, ahol az apa és az anya egyaránt jövedelmet biztosító munkát végzett a kérdezett gyermekkorában, ott a magasabb pozíciójú szülőt vettük figyelembe. Ezeknek a számításoknak a részletes eredményeihez lásd *Huszár és szerzőtársai* (2022), illetve ennek mellékletét.

Vizsgálatunkat – szintén *Róbert–Bukodi* (2004) megoldását követve – a 20–69 éves korosztályra szűkítettük annak érdekében, hogy számításaink összehasonlíthatók legyenek a korábbi időszakokra vonatkozó eredményekkel.

Munkánk először szolgált a korábbi kutatások eredményeivel közvetlenül összehasonlítható eredményeket a 2010-es évek második felének magyarországi mobilitási folyamatairól, az elemzésnek azonban világos korlátai vannak. E korlátok közül a legfontosabb, hogy az általunk használt adatfelvétel nem közelíti meg a korábbi mobilitásvizsgálatok által használt nagymintás felmérések elemszámát. Emiatt bizonyos vizsgálatokat csupán a foglalkozási séma összevont verziója alapján tudtunk elvégezni. További, nagymintás felmérések erősíthetik meg az itt közölt eredményeket.

Eredmények

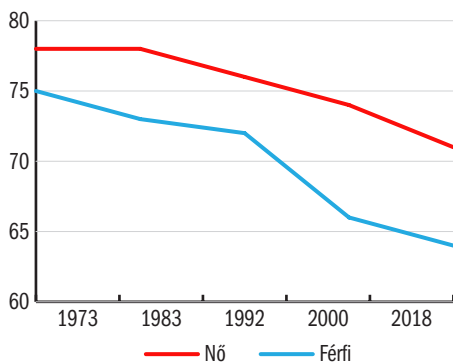
A következőkben először az intergenerációs foglalkozási mobilitás abszolút mutatóit elemezzük, és leíró

¹ A séma elméleti alapjaihoz lásd különösen *Goldthorpe* (2007), az alternatívákkal való összevetéshez pedig lásd *Huszár* (2013a, b).

módon mutatjuk be, hogy miként alakultak a magyar társadalom mobilitási folyamatai a 2010-es évek második felében, milyen eltérések figyelhetők meg a nők és a férfiak mobilitási jellemzői között. Ezt követően logisztikus regressziós modellek segítségével vizsgáljuk a nemek közötti relatív mobilitási esélyek különbségeit.

Az 6.2.1. ábrán az abszolút mobilitás fő mérőszámát mutatjuk be nemek szerint. Azok minősülnek mobilnak, akik elhagyják apjuk foglalkozási csoportját és egy másikban foglalnak helyet. Ez alapján rögtön választ is kaphatunk az első két kérdésünkre. A korábbi, több évtizedes trendek eszerint folytatódtak, s a mostani mérés alapján tovább csökkent az abszolút mobilitási arány mind a férfiak, mind pedig a nők körében. Az 1970-es évek elején 78 százalék volt a mobilak aránya a nők körében, ami a 2000-re 74 százalékra, majd a 2010-es évek végére 71 százalékra csökkent. A férfiak esetében még nagyobb visszaesés tapasztalható (75 százalékról 66, majd 64 százalékra). A korábbi vizsgálatokhoz hasonlóan szintén megfigyelhető az az összefüggés, hogy a nők esetében magasabb a mobilitás abszolút mértéke, mint a férfiaknál. Az eredmények tehát a korábbi összefüggések változatlan fennállását jelzik, s egyben azt is, hogy a mai magyar társadalom merevebbnek mutatkozik, mint bármikor az elmúlt 50 évben.

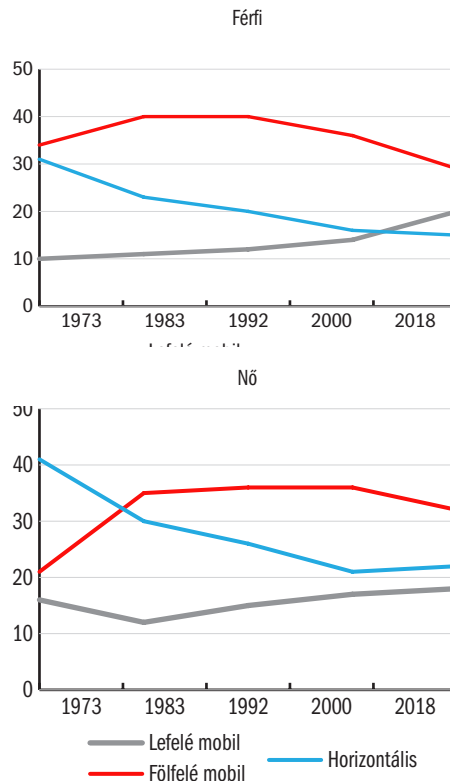
6.2.1. ábra: A mobilitás abszolút mértékének változása Magyarországon, nemek szerint, 1973–2018 (százalék)



Forrás: 1973–2000: Róbert és Bukodi (2004), 2018: saját számítás.

A 6.2.2. ábra a mobilitás iránya szerint mutatja be az elmúlt évtizedek változásait. A mobilitás irányának vizsgálatához három hierarchikusan sorba rendezhető osztályhelyzetet különböztettünk meg. Horizontális mobilitásnak tekintjük azt, ha valakinek a foglalkozási csoportja megváltozott, ám az osztályhelyzete ugyanaz maradt, mint az apjéé. Felfelé, illetve lefelé mobilnak pedig azok minősülnek, akik esetében a származási foglalkozási csoportból való kilépés egyben az osztályhelyzet – kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb – változásával is járt (lásd ehhez részletesebben: Róbert–Bukodi, 2004; Huszár és szerzőtársai, 2022).

6.2.2. ábra: A mobilitás iránya Magyarországon nemek szerint, 1973–2018 (százalék)



Forrás: 1973–2000: Róbert–Bukodi (2004), 2018: saját számítás.

A mobilitás iránya szerint hasonló trendek figyelhetők meg a két nem esetében: miközben a horizontális mobilitás, valamint a felfelé irányuló mobilitás csökkenő tendenciát mutatott az elmúlt évtizedekben, addig a lefelé tartó mobilitás növekedett. Ennek következtében pedig a 2010-es évek második felére teljesen megváltozott a lefelé és fölfelé mobilak egymáshoz viszonyított aránya. Miközben a társadalmi mobilitás az 1980-as években elsősorban azt jelentette, hogy javult a gyermekek társadalmi helyzete a származási pozíciójukhoz képest, addig mára egyre nagyobb arányban azt jelenti, hogy romlott.

Ezek a trendek megfigyelhetők mind a férfiak, mind a nők esetében, a folyamat dinamikája azonban nagy eltérést mutat a két nem esetében. A férfiak körében sokkal markánsabb a fölfelé mobilak arányának csökkenése és a lefelé mobilak növekedése, mint a nőknél, ami azzal járt, hogy a társadalmi mobilitás tekintetében a két nem egymáshoz való viszonya a 2000-es évekre megváltozott. A korábbi vizsgálatok szerint már a 2000-es években kedvezőbbek voltak a nők mobilitási mutatói, mint a férfiaké, és ezek a nemek szerinti különbségek csak tovább erősödtek a 2010-es években.

A lefelé, illetve fölfelé irányuló mobilitás arányának a változása egy lényeges társadalomszerkezeti változásra hívja fel a figyelmet. Az 1960-as, 1970-es és 1980-as években a társadalom strukturális változása miatt egyre több pozíció keletkezett a foglalkozási szerkezet felsőbb szegmensében, e változások pedig növelték a felfelé irányuló strukturális mobilitást (*Ferge*, 1969, *Andorka*, 1982). A foglalkozási szerkezet rendszerváltás óta tapasztalható polarizációja, illetve különösen az alsóbb foglalkozási pozíciók bővülése (*Bukodi-Zábornyi*, 2004; *Huszár*, 2015; *Kolosi*, 2016) viszont pontosan az ellenkező irányba hat: a társadalom strukturális változása lefelé irányuló strukturális mobilitást idéz elő.

Kérdés, hogy a nemek eltérő mobilitási arányszámai miből fakadnak? A nők évtizedek óta kedvezőbb mobilitási mutatói mennyiben vezettek a nemek közötti foglalkozási egyenlőtlenségek csökkenéséhez?

Az mobilitás abszolút értékeinek nemek közötti eltérései részben módszertani okokkal magyarázhatók. Abból fakadnak, hogy a kérdezettek származási társadalmi helyzetét a férfiak és a nők esetében is az apa foglalkozási pozíciójával mértük. Amennyiben a kérdezettek társadalmi pozícióját nem az apa, hanem a dominanciamegközelítést alkalmazva a kedvezőbb foglalkozási pozíciójú szülővel hasonlítjuk össze, akkor némileg eltérő képet kapunk. Ebben az esetben már a férfiak esetében magasabb a mobilitási arányszám (lásd *Huszár és szerzőtársai*, 2022).

A mobilitási adatok részletes vizsgálata alapján az is megfigyelhető azonban, hogy a nők mobilitási többlete jórészt két foglalkozási csoport – a rutin szellemi foglalkozásúak, illetve a képzett munkások – közötti mozgásokból fakad. A rutin szellemiek csoportjából származó nők a férfiaknál nagyobb arányban őrizték meg származási pozíciójukat, illetve munkáscsaládokból is nagyobb arányban léptek előre. A férfiaknak viszont jóval nagyobb hányada lépett ki a rutin szellemi foglalkozásúak csoportjából, illetve nagyobb arányban maradtak munkáspozíciókban.

Ezek a mozgások a foglalkozási szerkezet középső szegmenséhez kapcsolódnak, kérdés azonban, hogy a foglalkozási szerkezet alsó része, illetve teteje mennyire „ragadós” (*OECD*, 2018), és e csoportok esetében milyen különbségek figyelhetők meg a nemek között. Mennyire ragadós a padló, vagyis milyen mobilitási esélyei vannak az alulról indulóknak, hogy kilépjenek a származási csoportjukból, és felfelé mozduljanak el? És mennyire ragadós a plafon, vagyis a kedvező helyzetből induló nők és férfiak esetében mennyiben öröklődik át a privilegizált társadalmi helyzet?

E kérdéseket az alsó, illetve felső foglalkozási csoportokba való bejutási esélyek alapján vizsgáljuk nemek szerint. A következőkben bináris logisztikus regressziós vizsgálatok eredményeit mutatjuk be. A 6.2.1. táblázatban közölt esélyhányadosok azt fejezik ki, hogy mekkora a relatív esélye annak, hogy valaki, aki származása szerint az *A* foglalkozási osztályba tartozik, az a *B* csoportba kerüljön azokhoz viszonyítva, akik a *B* csoportból származnak.

6.2.1. táblázat: A származás hatása a magas, illetve alacsony foglalkozási pozíció elfoglalására nemek szerint^a – alap- és bővített modellek

	Alapmodell		Bővített modell	
	férfi	nő	férfi	nő
Vezetők, értelmiségiek				
Apa foglalkozási csoportja (referenciacsoport: Vezetők, értelmiségiek)				
Rutin szellemi foglalkozásúak	-1,37*** (0,300)	-1,49*** (0,289)	-1,34*** (0,320)	-1,62*** (0,310)
Önálló vállalkozók, kisfoglalkoztatók	-0,60** (0,297)	-1,70*** (0,393)	-0,45 (0,302)	-1,58*** (0,390)
Képzett munkások	-1,81*** (0,210)	-1,67*** (0,214)	-1,73*** (0,217)	-1,58*** (0,221)
Képzetlen munkások	-2,48*** (0,226)	-1,96*** (0,198)	-2,37*** (0,240)	-1,68*** (0,209)
Kontrollváltozók	Nem	Nem	Igen	Igen
Konstans	0,161 (0,156)	0,069 (0,147)	0,019 (0,319)	0,432 (0,315)
N	1108	1141	1080	1119
Pseudo R ²	0,131	0,094	0,160	0,134
Képzetlen munkások				
Apa foglalkozási csoportja (referenciacsoport: Képzetlen munkások)				
Vezetők, értelmiségiek	-1,80*** (0,241)	-2,05*** (0,278)	-1,63*** (0,249)	-1,68*** (0,293)
Rutin szellemi foglalkozásúak	-1,13*** (0,270)	-1,25*** (0,275)	-0,94** (0,293)	-0,70** (0,296)
Önálló vállalkozók, kisfoglalkoztatók	-1,49*** (0,334)	-0,93** (0,332)	-1,32*** (0,348)	-0,66* (0,358)
Képzett munkások	-0,78*** (0,149)	-0,75*** (0,161)	-0,63*** (0,160)	-0,55*** (0,175)
Kontrollváltozók	Nem	Nem	Igen	Igen
Konstans	0,036 (0,096)	-0,27** (0,091)	-0,41 (0,275)	-1,55*** (0,308)
N	1108	1141	1080	1119
Pseudo R ²	0,064	0,070	0,096	0,156

^a A táblázat felső részében közölt esélyhányadosok azt fejezik ki, hogy mekkora a relatív esélye a különböző foglalkozási osztályokból származóknak arra, hogy a vezető, értelmiségi csoportba kerüljenek, azokhoz viszonyítva, akik a vezető, értelmiségi csoportból származnak. Az alsó részben közölt eredmények pedig ugyanezt az összefüggést mutatják be a képzetlen munkásokra vonatkozóan.

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Forrás: Saját számítás.

Az eredmények alapján – a várakozásoknak megfelelően – minél kedvezőtlenebb helyzetből indul valaki, annál kisebbek az esélyei, hogy a felső foglalkozási csoportba kerüljön; és minél kedvezőbb valakinek a származási társadalmi pozíciója, annál kevésbé való-

színű, hogy jelenleg segéd munkásként dolgozik. Ezek az összefüggések a nőknél és férfiaknál egyaránt teljesülnek, ha esetenként az egyes foglalkozási csoportokhoz tartozó esélyhányadosok között nagyobb különbségek is vannak a két nemnél.

A különböző modellek magyarázóereje alapján arra is következtethetünk, hogy összességében a plafon ragadósabb a padlónál. A modelleink szerint legalábbis a származási pozíció révén biztosabban következtethetünk a vezetői, illetve értelmiségi csoportba való bekerülésre, mint arra, hogy valaki képzetlen munkásként dolgozik-e. A nemek esetében azonban ebben az esetben számottevő eltérés tapasztalható: míg a plafon a férfiak esetében mutatkozik ragadósabbnak, a padló már a nőknél.

Összefoglalás

Alfejezetünkben arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a 2010-es években is folytatódott-e a megelőző évtizedek jellemző mobilitási trendjei Magyarországon. Vizsgálatunk tulajdonképpen minden vonatkozásban azt találta, hogy a korábban megfigyelt trendek a 2010-es években is folytatódtak.

A mobilitás abszolút mértéke a 2010-es évek végére tovább csökkent, és mindkét nem esetében alacsonyabb szinteket ért el, mint a megelőző évtizedekben. Sőt a mobilitás csökkenésén túl a mobilitás iránya tekintetében is kedvezőtlen folyamatok indultak be, amennyiben a társadalom tagjai egyre kisebb arányban lépnek előre a szüleikhez képest, és egyre nagyobb arányban romlik a társadalmi helyzetük. Míg a korábbi vizsgálatok arra világítottak rá, hogy a rendszerváltást megelőző évtizedekben a társadalom strukturális változása fölfelé irányuló mobilitást idézett elő, addig az 1990 utáni polarizálódó társadalmi szerkezet ezzel ellentétes irányú folyamatokat indított be: a társadalmi mobilitás ebben az időszakban már egyre inkább lefelé irányuló mobilitást jelent.

Az abszolút mobilitás fő mutatói összességében a nők körében kedvezőbbek, mégsem beszélhetünk a nemek közötti foglalkozási egyenlőtlenségek érdemi mérséklődéséről. Egyrészt, a mobilitási folya-

matok iránya a nők és a férfiak esetében egyaránt kedvezőtlen, a fő különbség a két nem között, hogy a férfiak esetében a mutatók nagyobb mértékben romlottak. Másrészt, a nők és férfiak jellemző mobilitási útjait vizsgálva megállapítható, hogy a nők mobilitási többlete jórészt a foglalkozási szerkezet középső szegmensében megvalósuló mozgásokból fakad. Harmadrészt, a felső és alsó foglalkozási cso-

portba való bekerülés relatív esélyei erős nemek közötti egyenlőtlenségekre utalnak. A társadalom felső részéhez tartozó családból származó fiúk nagyobb eséllyel örzik meg a származási társadalmi pozíciójukat, a hátrányos helyzetű családok esetében viszont a lányok öröklik meg nagyobb eséllyel szüleik kedvezőtlen társadalmi helyzetét, míg a fiúknak van nagyobb esélyük a felemelkedésre.

Hivatkozások

- ANDORKA RUDOLF (1982): A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Gondolat, Budapest.
- BREEN, R. (szerk.) (2004): *Social Mobility in Europe*. Oxford University Press, Oxford.
- BUKODI ERZSÉBET–PASKOV M.–NOLAN, B. (2019): [Intergenerational Class Mobility in Europe: A New Account](#). *Social Forces*, Vol. 98. No. 3. 941–972. o.
- BUKODI ERZSÉBET–ZÁHONYI MÁRTA (2004): A társadalom rétegződése. Népszámlálás 2001, 25. kötet. KSH, Budapest.
- ERIKSON, R.–GOLDTHORPE, J. H.–PORTOCARERO, L. (1998): Intergenerációs osztálymobilitás és a konvergenciaterés Anglia, Franciaország és Svédország példáján. Megjelent: *Róbert Péter* (szerk.): A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések. Új Mandátum, Budapest. 220–255. o.
- FERGE ZSUZSA (1969): Társadalmunk rétegződése. Elvek és tények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- GOLDTHORPE, J. H. (2007): [Social Class and the Differentiation of Employment Contracts](#). Megjelent: *On Sociology. Illustration and Retrospect*. Vol. 2. Stanford: Stanford University Press, 101–124. o.
- HARCSA ISTVÁN–KULCSÁR RÓZSA (1986): Társadalmi mobilitás és presztízs. Társadalomstatistikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- HUSZÁR ÁKOS (2013): Foglalkozási osztályszerkezet (I.) – Elméletek, modellek. *Statisztikai Szemle*, 91. évf. 1. sz. 31–56. o.
- HUSZÁR ÁKOS (2013): Foglalkozási osztályszerkezet (II.) – Az osztályozás problémái. *Statisztikai Szemle*, 91. évf. 2. sz. 117–131. o.
- HUSZÁR ÁKOS (szerk.) (2015): A társadalom rétegződése. Népszámlálás 2011. 15. kötet. KSH, Budapest.
- HUSZÁR ÁKOS–GYÖRI ÁGNES–BALOGH KAROLINA (2022): [Resistance to Change: Intergenerational Class Mobility in Hungary, 1973–2018](#). *Sociological Research Online*, Vol. 28. No. 3. 838–857. o.
- JACKSON, M.–EVANS, G. (2017): [Rebuilding Walls: Market Transition and Social Mobility in the Post-Socialist Societies of Europe](#). *Sociological Science*, Vol. 4. No. 3. 54–79. o.
- KOLOS TAMÁS (2016): Strukturális torzulások a magyar társadalomban. *Magyar Tudomány*, 177. évf. 8. sz. 902–907. o.
- OECD (2018): [A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility](#). OECD, Párizs.
- RÓBERT PÉTER–BUKODI ERZSÉBET (2004): [Changes in intergenerational class mobility in Hungary, 1973–2000](#). Megjelent: *Breen, R.* (szerk.): *Social Mobility in Europe*. Oxford University Press, 287–314. o.